

موفقیت نظام تأمین اجتماعی ایران در کاهش فقر

مصطفی سلیمی فر

دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

جواد خزاعی

کارشناس ارشد علوم اقتصادی دانشگاه فردوسی مشهد

تاریخ دریافت: ۸۳/۵/۱۱

تاریخ تأیید: ۸۴/۹/۲۳

چکیده

این نوشتار در پی آن است که میزان توفیق نظام تأمین اجتماعی کشور در کاهش جمعیت زیر خط فقر را در سال‌های ۸۰-۶۲ بررسی نماید. برای این منظور، از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. به علاوه، یک مدل اقتصادسنجی نیز به منظور بررسی میزان و نحوه تأثیر هزینه‌های دولت در بخش تأمین اجتماعی روی کاهش درصد افراد فقیر جامعه مورد استفاده قرار گرفته است. نظام تأمین اجتماعی ایران شامل بخش‌های بیمه‌ای و حمایتی است. در بخش بیمه‌ای، مشمولین حمایت‌های بلندمدت تأمین اجتماعی با دریافت مستمری، زندگی بالاتری از خط فقر مطلق داشته‌اند، اما مقدار مستمری‌های دریافتی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۹ طی دوره کاهش یافته است. مشمولین صندوق بازنشستگی کشوری نیز وضعیت مشابهی داشته‌اند. در بخش حمایتی، مددجویان عادی تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره)، به رغم افزایش دریافت مستمری - به قیمت‌های ثابت - از این نهاد، همچنان زیر خط فقر مطلق قرار داشته‌اند. استفاده از روش همگرایی انگل - گرنجر نشان داد که افزایش هزینه‌های دولت در فصل تأمین اجتماعی و بهزیستی، موجب کاهش معنادار درصد خانوارهای زیر خط فقر مطلق می‌شود. واژگان کلیدی: خط فقر مطلق، نظام تأمین اجتماعی، مستمری بازنشستگی، بیکاری، تورم، درآمد سرانه، پایایی.

طبقه بندی موضوعی: H55, I38

مقدمه:

یکی از مشکلات بزرگ جوامع انسانی در طول تاریخ نابرابری اقتصادی حاکم بر آن جوامع بوده است که به صورت فقر اکثریت مردم خود را نمایان می‌ساخته است. امروزه نیز مشکل فقر و نابرابری در زمره مسائل حاد به شمار می‌آید، به گونه‌ای که طبق اطلاعات موجود حدود هشتصد میلیون نفر از مردم جهان شب‌ها را گرسنه به صبح می‌رسانند.^۱ از این رو کشورهای جهان کاهش فقر و نابرابری را از جمله اهداف اصلی سیاست‌های اقتصادی - اجتماعی خود قرار داده‌اند.

در دو دهه اخیر نیز به دنبال افزایش هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از برنامه‌های تعدیل اقتصادی بر شمار فقرا افزوده شده است. از این رو برای دستیابی به اهداف بالا راهی جز برقراری

1- www.worldbank.org/poverty.

تأمین اجتماعی وجود ندارد. همان‌گونه که شعار اصلی انجمن بین‌المللی تأمین اجتماعی نیز بیانگر همین مطلب است: «صلح پایدار بدون عدالت اجتماعی و عدالت اجتماعی بدون تأمین اجتماعی ممکن نخواهد بود» (پناهی بهرام: ۱۳۷۶ص ۱۲). این مقاله به بررسی میزان موفقیت نظام تأمین اجتماعی ایران در کاهش فقر طی دوره (۸۰-۶۲) می‌پردازد؛ مطالعه عوامل مؤثر بر گسترش فقر در جامعه نیز با استفاده از یک مدل اقتصاد سنجی صورت گرفته است.

معنی لغوی فقر و فقیر:

تعاریف زیادی برای فقر به وسیله لغت‌شناسان برای فقر ارائه شده است. از جمله می‌توان گفت: واژه Pauvre (فقر) از ریشه لاتین Paupr می‌آید که با Paucus و یونانی Penes (فقیر) و Penia (فقر) قرابت داشته و با Peina (گرسنه) هم خانواده است (هنری پاول، ترجمه محمدی، ۱۳۷۴: ۸۰). در فرهنگ وبستر آمده است که فقر ناظر بر نبود منابع کافی برای داشتن یک زندگی راحت است. همچنین فقر به معنی: تهیدستی، تنگدستی، پریشانی، شکستن، کنده‌کاری کردن به کار برده شده است (فراهانی فرد، ۱۳۷۸: ۱۸). در فرهنگ معین فقیر به مفهوم تهیدست، تنگدست و محتاج آمده است (معین، ۱۳۷۵: ۲۵۶۰). در فقه اسلامی فقر بر مبنای غنا تعریف شده است و ملاک غنا کفایت است و بنابراین هرکس که کمتر از آن داشته باشد فقیر است (محقق حلی، ۱۰۱۵: ۵۶۵). در این مقاله معنای تنگدستی و تهیدستی که از شهرت بیشتری برخوردار است، مورد نظر می‌باشد.

انواع فقر:

فقر به انواع مطلق، نسبی، و ذهنی قابل تقسیم می‌باشد. فقر مطلق وضعیتی است که درآمد کافی برای حفظ توان و کارآیی بدنی و روانی انسان وجود نداشته باشد. فقر ذهنی به قضاوت هر فرد در مورد این که آیا نیازهای وی به میزان کافی یا غیرکافی ارضاء می‌شوند، گفته می‌شود. به عبارت دیگر، در این نوع فقر ملاک قضاوت، شخصی و ذهنی است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۷۵: ۳۸۱). در این مقاله فقر مطلق مورد مطالعه قرار گرفته است. برای محاسبات مربوط به خط فقر مطلق از روش دکتر پژویان استفاده شده است. این روش براساس قانون انگل و مبتنی بر استفاده از معیار انرژی‌های غذایی می‌باشد. انگل می‌گوید: با افزایش درآمد، نسبت هزینه خوراکی به درآمد (هزینه کل) کاهش می‌یابد. این مطلب هم از یک دید طولی و هم سری زمانی اتفاق می‌افتد. یعنی انگل سبد کالاهای خوراکی را نسبت به دیگر سبد کالاها و خدمات مصرفی ضروری‌تر، می‌داند. در نتیجه اگر فردی به مقدار کافی مواد غذایی و خوراکی دریافت نکند، قطعاً در وضعیت بدی قرار دارد و می‌توان او را فقیر تلقی کرد. با توجه به توصیه‌های سازمان‌های جهانی و انستیتو تغذیه مقدار کالری سرانه روزانه برابر ۲۱۶۸ کالری محاسبه شده است (پژویان، ۱۳۷۴: ۱۸۷).

علل ایجاد فقر:

علل متفاوتی (از جمله علت اقتصادی، علت تاریخی، علت جغرافیایی، علت اجتماعی-فرهنگی و علت سیاسی) می‌توانند باعث ایجاد فقر در جامعه گردند. در این مقاله تنها به علل اقتصادی فقر پرداخته شده است. از منظر اقتصادی، یکی از علل اساسی ایجاد و گسترش فقر، تمرکز ثروت در دست افراد معدود عنوان شده است. به دلیل این که منابع اقتصادی جهان محدودند و تمرکز ثروت در دست عده قلیلی از جمعیت است، لذا موجب می‌شود عده کثیری از مردم از آن بی‌بهره بمانند. همان طور که حضرت علی(ع) می‌فرماید: *همانا خدای سبحان روزی فقرا را در اموال سرمایه‌داران قرار داده است، پس فقیری گرسنه نمی‌ماند جز به کامیابی توانگران و خداوند از آنان در باره گرسنگی گرسنگان خواهد پرسید*^۱ رکود اقتصادی و افزایش بیکاری نیز یکی از علل اقتصادی گسترش فقر از سوی برخی اعلام شده است. به این معنی که هر چه مشارکت نیروی کار فعال در فعالیت‌های اقتصادی کمتر باشد، در نهایت میزان فقر در جامعه افزایش خواهد یافت و بالعکس با افزایش تقاضا برای کار و کاهش بیکاری درآمدها افزایش یافته و از میزان و شدت فقر در جامعه کاسته می‌شود (حسن زاده علی ۱۵۲: ۱۳۷۹).

اندازه گیری فقر:

برای اندازه گیری فقر شاخص‌های مختلفی از قبیل شاخص نسبت افراد فقیر، شاخص نسبت شکاف درآمدی، شاخص سن، شاخص تاکایاما، شاخص فوستر، گریر و توربک و شاخص بلاکوری و دونالدسون وجود دارد.

به دلیل عدم آمار و اطلاعات برای شاخص‌های دیگر، شاخص نسبت افراد فقیر انتخاب شده که ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین روش اندازه‌گیری شدت فقر است و بسیار ملموس و قابل درک می‌باشد (ابوالفتحی قمی، ۱۳۷۱). شاخص نسبت افراد فقیر (H) به صورت نسبت تعداد افراد فقیر به کل افراد

$$H = \frac{q}{n}$$

جامعه تعریف می‌شود.

$$q: \text{تعداد افراد فقیر در جامعه} \quad n: \text{تعداد کل افراد جامعه} \quad 0 < H < 1$$

مفهوم نظام تأمین اجتماعی:

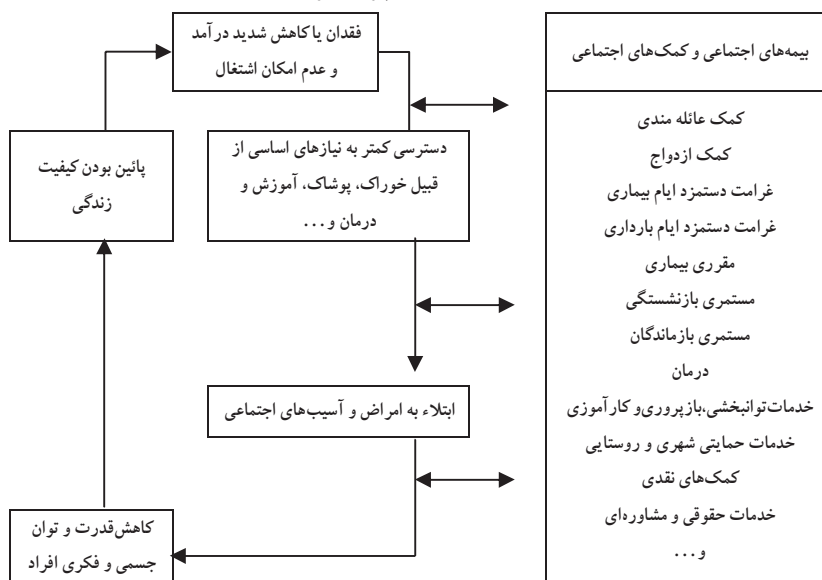
تأمین اجتماعی از دو کلمه تأمین و اجتماع تشکیل شده است. کلمه تأمین به مفهوم حمایت در مقابل خطرها و ریسک‌ها تعریف شده است و کلمه اجتماعی رابطه آن را با جامعه از ابعاد سنتی، تاریخی و جغرافیایی نشان می‌دهد. مقاله نامه شماره ۱۰۲ سازمان بین‌المللی کار، تأمین اجتماعی را

۱- دشتی محمد، ترجمه نهج البلاغه، نشر مشرقین، قم، حکمت ۲۳.

به این صورت تعریف کرده است: «تأمین اجتماعی به منزله حمایتی است که جامعه در قبال پریشانی‌های اجتماعی و اقتصادی پدید آمده به واسطه قطع یا کاهش شدید درآمد افراد بر اثر بیکاری، بیماری، بارداری، از کارافتادگی، سالمندی، فوت و همچنین افزایش هزینه‌های درمان و نگهداری خانواده (عائله‌مندی) به اعضای خود ارائه می‌دهد» (موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۷۸: ۸).

تله فقر از عواملی مانند ناتوانی‌های ذهنی و جسمی، سطح پایین سرمایه فیزیکی و انسانی، بهداشت ضعیف و ناکافی، سوء تغذیه و بازدهی پایین نیروی انسانی ناشی می‌شود. نمودار شماره (۱)، سمت چپ، چرخه فقر و ارتباط بین اشتغال، درآمد، فقر و محرومیت را نشان می‌دهد و سمت راست آن نقش بیمه‌های اجتماعی و کمک‌های اجتماعی که به طور مستقیم از طریق جبران درآمد و یا به طور غیرمستقیم از طریق تأمین پوشاک، غذا، مسکن، دارو، ایجاد امنیت - که روی بازدهی فرد در کاهش و حذف فقر نقش به سزایی دارند - نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، تأمین اجتماعی به عنوان توزیع کننده مجدد درآمد به صورت عمودی با اخذ مالیات از صاحبان درآمد و کمک‌های داوطلبانه صاحبان درآمد و اخذ بیمه از شاغلان و اعطای کمک‌های نقدی و غیرنقدی به نیازمندان و اقشار ضعیف جامعه و اعطای مزایا به بازنشستگان و از کارافتادگان و به صورت افقی با اعطای مزایای گرامت دستمزد ایام بیماری و بارداری و ارائه خدمات درمانی در تعدیل و گسستن چرخه باطل فقر بسیار مؤثر است.

نمودار ۱: چرخه فقر

ماخذ: کرباسیان، ۱۳۷۵، صص ۲۶۵-۲۵۹.

مروری بر مطالعات و تحقیقات انجام گرفته:

الف- مطالعات خارجی:

سوهاو (۱۹۹۰) وضعیت فقر و عوامل مؤثر بر آن را در پاناما برای یک دوره ۲۰ ساله، یعنی از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ بررسی نموده و با استفاده از مدل‌های رگرسیون لاجیت به اندازه‌گیری شدت تأثیرگذاری ویژگی‌های خانوارهای فقیر جامعه، شامل ساختار درآمدی، ساختار خانوادگی، وضعیت سنی سرپرست خانوار، وضعیت باروری، درصد برخورداری خانوارهای فقیر از نظام تأمین اجتماعی، وضعیت اشتغال، سطح تحصیلات و وضعیت مسکن خانوارهای فقیر پرداخته است.

بوسکین، کاتلیکوف، پوفرت و شاون (۱۹۸۷) نتیجه گرفته‌اند که نظام تأمین اجتماعی آمریکا باعث توزیع به نفع نسل‌های پیرتر در هر دوره شده و در بین افراد با درآمدهای متفاوت نیز این طبقات کم درآمد بوده‌اند که از نظام یاد شده بیشتر بهره برده‌اند.

جورجیش اف (۱۹۹۸) نیز طی یک مطالعه ابتدا به بررسی تغییرات کمی و کیفی و ساختاری ابعاد فقر در کشور بلغارستان پرداخته است. سپس تأمین اجتماعی افراد بیکار و فقیر را در چارچوب قانونی پس از شروع تعدیل اقتصادی مدنظر قرار داده و اهمیت مساعدت و منافع اجتماعی برای افراد فقیر و بیکار را از سوی نظام تأمین اجتماعی متذکر شده است. در پایان نتیجه گرفته است که: اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی باعث افزایش بیکاری و فقر شده است و سیستم تأمین مالی نظام تأمین اجتماعی مبتنی بر دریافت مالیات بوده است. همچنین اکثر سازمان‌های نظام تأمین اجتماعی دولتی بوده و سازمان‌های غیردولتی نقش کم رنگی در این نظام داشته است.

در بین مطالعات خارجی صورت گرفته، کامل‌ترین و جامع‌ترین تحقیق توسط سازمان بین‌المللی کار صورت گرفته است. در این تحقیق که در سال ۲۰۰۱ میلادی صورت گرفته، روش‌ها و اصولی جهت هدایت توسعه نظام تأمین اجتماعی در جهان بیان شده است: سپس به بررسی اثرات تعدیل‌کننده نظام تأمین اجتماعی کشورهای جنوب شرقی آسیا (تایلند، اندونزی و...) در بحران مالی سال (۱۹۹۷) میلادی پرداخته است، و نشان داده که سیستم تأمین اجتماعی نقش مهمی در جلوگیری از فقر در این سال‌ها به عهده داشته است. در قسمت‌های دیگر این مطالعه سیستم تأمین اجتماعی کشورهای مختلف جهان از قبیل برزیل، کشورهای اروپای شرقی و مرکزی، تانزانیا، آفریقای غربی، هند و... بررسی شده است.

ب - مطالعات داخلی:

فرهاد نیلی (۱۳۷۵) در پژوهشی با عنوان « رشد اقتصادی، توزیع درآمد و رفاه اجتماعی در

سال‌های ۶۱-۷۲» مروری بر مفهوم عدالت اجتماعی، از نظر تئوری‌های موجود می‌نماید و بعد از تعریف و تبیین وضعیت رفاه اجتماعی و توزیع درآمد در کشور و مسئولیتی که سازمان‌های بیمه‌ای و حمایتی بر عهده دارند به دو رویکرد فقر نسبی و مطلق اشاره می‌کند و سپس با استفاده از یک مدل پروبیت (Probit) اقدام به تخمین میزان احتمال ابتلا به فقر به طور جداگانه در جوامع شهری و روستایی کرده است. وی نتیجه گرفته است که چهار عامل: وضعیت جمعیتی خانوار، وضعیت اشتغال خانوار، سرمایه انسانی و سرمایه‌های فیزیکی خانوار بیشترین تأثیر را بر فقر خانوارها دارند. این چهار عامل مجموعاً قریب ۹۰ درصد از فقر موجود این خانوارها را توضیح می‌دهد.

مهدی کرباسیان (۱۳۷۵) در مقاله «نقش تأمین اجتماعی در فقرزدایی» به توضیح استراتژی‌های تأمین اجتماعی پرداخته است. وی پس از آن با تشریح چرخه فقر، نقش نهادهای حمایتی به ویژه سازمان تأمین اجتماعی را در کاهش یا رفع فقر مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. وی نتیجه گرفته است که تأمین اجتماعی نمی‌تواند بر پایه منابع زوال‌پذیر و ناپایدار استوار گردد. و بالا بردن سطح زندگی و رفع فقر و محرومیت هنگامی معنا دار خواهد بود که به اتکاء کار و فعالیت خلاق افراد جامعه صورت گیرد.

جمشید پژویان (۱۳۷۹) در مقاله «نقش نظام تأمین اجتماعی در کاهش فقر» وظایف نظام‌های بیمه‌ای و حمایتی و درصد فقر بین گروه‌های مختلف - کارفرمایان، کارکنان مستقل، کارکنان بخش دولتی، کارکنان بخش خصوصی، بیکاران و کارکنان فصلی، بازنشستگان، بیمه‌شدگان، غیربیمه‌شدگان و سرپرست زنان جامعه شهری و روستایی - را محاسبه نموده است. وی علاوه بر این درصد جمعیت فقیر و خط فقر سرانه سالیانه برای شهر و روستا را نیز برای سال‌های ۷۷-۶۹ محاسبه کرده است.

اسماعیل رمضان‌پور (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «نقش نظام تأمین اجتماعی در کاهش فقر» به بررسی پرداختی‌های سازمان تأمین اجتماعی، سازمان بازنشستگی کشوری و کمیته امداد امام خمینی (ره) به مستمری بگیران پرداخته است. پس از آن با استفاده از روش OLS به برآورد مدل ارائه شده پرداخته و نتیجه گرفته است که افزایش تولید ناخالص داخلی سرانه و هزینه‌های تأمین اجتماعی باعث کاهش فقر شده، در حالی که نرخ رشد جمعیت و نرخ تورم باعث افزایش فقر در جامعه شده است. به طور کلی تفاوت این تحقیق با مطالعات قبلی در متدولوژی تحقیق می‌باشد. بیشتر مطالعات یاد شده قبلی، تنها جنبه توصیفی داشته و کار آماری انجام نشده است. در مقاله کرباسیان یک مدل نیز با استفاده از روش OLS برآورد شده است. در حالی که متغیرهای مدل سری زمانی بوده و مشکل رگرسیون کاذب داشته است. بنابراین در این مقاله سعی شده است با ارائه مباحث توصیفی و ارائه مبانی نظری، مدلی برای یک دوره طولانی‌تر نسبت به مطالعات قبلی و استفاده از روش انگل گرنجر برای برآورد مدل به جای روش OLS صورت پذیرد. لازم به ذکر است

که ضریب هزینه‌های تأمین اجتماعی در مدل کرباسیان معنادار نبوده‌است، وی دلیل آن را پایین بودن سهم هزینه‌های تأمین اجتماعی از بودجه ذکر کرده‌است.

نظام تأمین اجتماعی در ایران:

نظام تأمین اجتماعی را می‌توان به طور کلی در سه گروه طبقه‌بندی نمود و سپس سازمان‌ها و مؤسسات مربوط به هر گروه را بررسی نمود. این سه گروه عبارتند از: نظام بیمه‌ای، نظام حمایتی، نظام امدادی - بیمه‌ای که شاغلین جامعه را از طریق مشارکت مالی بیمه شده، کارفرما و کمک دولت تحت پوشش قرار می‌دهد و هدف عمده آن حمایت از اشتغال، رفع موانع تولید و تأمین رفاه افراد شاغل در مراکز مشمول نظام است. مهمترین مؤسسات فعال در این بخش، سازمان تأمین اجتماعی و صندوق بازنشستگی کشوری می‌باشند.

در جدول شماره (۱) با استفاده از شاخص قیمت مصرف‌کننده برحسب سال پایه ۶۹، متوسط مبالغ واقعی پرداختی به مستمری بگیران بلندمدت سازمان محاسبه شده است. همان طور که ستون چهارم جدول پیش گفته نشان می‌دهد، بیشترین مقدار پرداختی مربوط به سال اول دوره، یعنی سال ۱۳۶۰ با مبلغ ۶۶۰۵۳۱ ریال و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۱۳۶۸ با رقم ۲۹۹۴۵۶ ریال می‌باشد. ضمن این که بیشترین نرخ رشد مربوط به سال ۷۱ است که تقریباً ۳۲ درصد بوده است. بنابراین اگر چه میزان پرداختی به مستمری بگیران بلندمدت به قیمت‌های جاری افزایش چشمگیری را نشان می‌دهد، ولی این پرداختی‌ها به قیمت‌های ثابت (سال ۱۳۶۹) نه تنها افزایشی نداشته‌اند، بلکه کاهش نیز یافته‌اند. بنابراین حمایت‌های بلندمدت سازمان تأمین اجتماعی حتی متناسب با نرخ تورم نیز افزایش نیافته‌اند.

جدول شماره (۱)

متوسط مبالغ پرداختی سازمان تامین اجتماعی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۹ به مشمولان حمایت‌های بلند مدت			
سال	متوسط مبالغ اسمی پرداختی به (ریال)	شاخص قیمت مصرف کننده	متوسط مبالغ پرداختی به قیمت ثابت سال ۶۹ به (ریال)
۱۳۶۰	۱۵۷۲۰۶	۲۳/۸	۶۶۰۵۳۱
۱۳۶۱	۱۴۶۰۵۴	۲۸/۳	۵۱۶۰۹۴
۱۳۶۲	۱۴۶۲۸۵	۳۳/۴	۴۳۷۹۸۵
۱۳۶۳	۱۴۷۹۲۳	۳۶/۹	۴۰۰۸۷۶
۱۳۶۴	۱۷۴۲۳۰	۳۸/۴	۴۵۳۷۲۴
۱۳۶۵	۱۸۱۲۱۲	۴۷/۵	۳۸۱۴۹۹
۱۳۶۶	۲۰۰۹۳۳	۶۰/۶	۳۳۱۵۷۳
۱۳۶۷	۲۵۴۹۷۳	۷۸/۱	۳۲۶۴۷۰
۱۳۶۸	۲۷۴۹۰۰	۹۱/۸	۲۹۹۴۵۶
۱۳۶۹	۳۲۰۷۶۷	۱۰۰	۳۲۰۷۶۷
۱۳۷۰	۳۹۱۶۳۴	۱۲۰/۷	۳۲۴۴۶۹
۱۳۷۱	۶۴۷۰۸۶	۱۵۰/۱	۴۳۱۱۰۳
۱۳۷۲	۸۸۴۷۳۱	۱۸۴/۴	۴۷۹۷۸۹
۱۳۷۳	۱۱۱۶۲۱۲	۲۴۹/۳	۴۴۷۷۳۸
۱۳۷۴	۱۴۶۹۹۴۱	۳۷۲/۴	۳۹۷۴۲۱
۱۳۷۵	۲۰۵۳۹۹۰	۴۸۵/۵	۴۴۷۹۸۰
۱۳۷۶	۲۶۸۴۹۷۸	۵۳۸/۱	۴۹۸۹۷۳
۱۳۷۷	۳۴۰۵۸۸۸	۶۳۵/۵	۵۳۵۹۳۸
۱۳۷۸	۴۱۱۳۲۸۱	۷۶۳	۵۳۹۰۹۳
۱۳۷۹	۵۰۸۵۹۱۶	۸۵۹/۳	۵۹۱۸۶۷
۱۳۸۰	۶۰۲۶۰۱۱	۹۷۵/۳	۶۲۹۴۷۹

منبع: بانک مرکزی

شاید بتوان گفت که یکی از دلایل این امر رشد سریع‌تر هزینه‌های سازمان نسبت به درآمدهای آن می‌باشد. به بیان دیگر درآمدها و هزینه‌های سازمان که در سال ۱۳۶۱ به ترتیب برابر با ۲۰۰ میلیارد ریال و ۹۵ میلیارد ریال بوده‌اند (شکری، ۱۳۷۳: ۱۰۵) در سال ۱۳۷۸ به ۱۰۴۰۴ و ۱۰۳۷۹ میلیارد ریال رسیده‌اند (سازمان تأمین اجتماعی: ۱۳۸۰). یعنی نسبت درآمد به هزینه‌ها که در سال ۱۳۶۱ بیش از دو بوده است، در سال ۱۳۷۸ به کمتر از یک کاهش یافته است. این بحران مالی باعث شده تا سازمان نتواند افزایش مستمری‌ها را با نرخ تورم هماهنگ سازد. مهمترین دلایلی که می‌توان برای ایجاد این بحران ذکر کرد عبارتند از:

۱- عدم انجام تعهدات توسط دولت (عدم پرداخت ۳ درصد حق بیمه، عدم پرداخت قانون معافیت سهم کارفرما).

۲- ضربه به ذخایر نقدی سازمان در بانک‌ها که بر اثر اجرای برنامه تعدیل ساختاری ارزش واقعی خود را از دست دادند.

۳- بازنشستگی‌های پیش از موعد بدون تأمین منابع مصوب دولت و مجلس.

۴- مصوبات دولت، شورای اقتصاد و مجلس مبنی بر افزایش قیمت‌ها و تعرفه‌ها که سازمان به شدت متأثر از آنها می‌باشد.

۵- عدم بهره‌گیری از فرصت‌ها، ذخایر و منابع از طرف سازمان در طی دو دهه گذشته.

۶- عدم افزایش حقوق متناسب با تورم و اعلام غیرواقعی دستمزد بیمه شده‌ها توسط کارفرمایان (شکری، ۱۳۷۳: ۱۰۴).

صندوق بازنشستگی کشوری:

مشترکین حقوق‌بگیر صندوق بازنشستگی کشوری شامل بازنشستگان، از کارافتادگان، شاغلان فوت شده و بازنشستگان فوت شده می‌باشد. به منظور ارائه تصویری واقعی از قدرت خرید مشترکین حقوق‌بگیر صندوق، متوسط مبالغ پرداختی به آنان برحسب قیمت‌های ثابت (سال ۱۳۶۹) در جدول شماره (۲) آورده شده است.

جدول شماره (۲)

متوسط مبالغ واقعی پرداختی برحسب قیمت سال پایه ۱۳۶۹ و متوسط مبالغ اسمی پرداختی به مشترکین حقوق بگیر صندوق بازنشستگی کشوری به (ریال)			
سال	متوسط مبالغ اسمی	شاخص قیمت مصرف کننده	متوسط مبالغ واقعی
۱۳۶۰	۵۹۹۶۱۹	۲۳/۸	۲۵۱۹۴۱۲
۱۳۶۱	۵۱۶۵۵۴	۲۸/۳	۱۸۲۵۲۸۳
۱۳۶۲	۴۸۶۳۴۴	۳۳/۴	۱۴۵۶۱۲۰
۱۳۶۳	۴۸۲۳۰۱	۳۶/۹	۱۳۰۷۰۴۹
۱۳۶۴	۴۶۰۵۵۰	۳۸/۴	۱۱۹۹۳۵۱
۱۳۶۵	۴۶۳۰۳۸	۴۷/۵	۹۷۴۸۱۷
۱۳۶۶	۴۵۱۴۹۱	۶۰/۶	۷۴۵۰۳۶
۱۳۶۷	۴۹۸۸۴۷	۷۸/۱	۶۳۸۷۲۸
۱۳۶۸	۵۱۴۳۹۴	۹۱/۸	۵۶۰۳۴۳
۱۳۶۹	۷۸۴۷۸۵	۱۰۰	۷۸۴۷۸۵
۱۳۷۰	۱۰۰۶۲۷۹	۱۲۰/۷	۸۳۳۷۰۳
۱۳۷۱	۱۳۴۶۸۰۰	۱۵۰/۱	۸۹۷۲۶۸
۱۳۷۲	۱۶۳۰۵۵۰	۱۸۴/۴	۸۸۴۲۴۶
۱۳۷۳	۱۴۴۳۹۳۲	۲۴۹/۳	۵۷۹۱۹۴
۱۳۷۴	۲۲۷۵۲۷۹	۳۷۲/۴	۶۱۰۹۷۷
۱۳۷۵	۲۸۶۲۰۷۱	۴۵۸/۵	۶۲۴۲۲۵
۱۳۷۶	۳۴۴۰۰۷۵	۵۳۸/۱	۶۳۹۳۰۰

منبع: داده ها از سالنامه آماری سالهای مختلف، محاسبات از نگارنده.

همان طور که از جدول مذکور بر می آید، متوسط مبالغ واقعی پرداختی به مشترکین در سال ۱۳۶۰ بیشترین مقدار را در دوره مورد مطالعه داشته و پس از آن تا سال ۱۳۶۸ مرتباً کاهش یافته است، به طوری که در این سال به کمترین مقدار خود طی دوره رسیده است. در سال ۱۳۶۹ به دلیل افزایش مستمری ها به میزان ۵ درصد آخرین میزان مستمری، این مقدار افزایش یافته است (اعتضادپور و رجیبی راد، ۱۳۷۵: ۹۹). این افزایش تا سال ۱۳۷۱ ادامه داشته و پس از آن مجدداً تا سال ۱۳۷۳ کاهش یافته و دوباره شروع به افزایش کرده است. به طور کلی متوسط مبالغ واقعی پرداختی از سال ۱۳۶۰ تا سال ۱۳۷۶ حدوداً چهار برابر کاهش یافته است. این مطلب نشان دهنده آن است که پرداختی های صندوق بازنشستگی متناسب با نرخ تورم افزایش نیافته است و باعث شده که قدرت خرید و رفاه مشمولین طی دوره کاهش یابد. از سوی دیگر به منظور بررسی وضعیت درآمدی مشمولین صندوق بازنشستگی در مقایسه با خط فقر از ارقام ستون دوم

جدول شماره (۳) - که از تقسیم مبالغ اسمی پرداختی به مشمولین صندوق بازنشستگی بر خط فقر مطلق به دست آمده است - استفاده می‌کنیم. برای هر یک از سال‌ها اگر عدد مربوط بزرگ‌تر از یک باشد، نشان‌دهنده این است که در آن سال، مشمولین، بالای خط فقر قرار داشته‌اند و در غیر این صورت زیر خط فقر مطلق واقع شده‌اند.

باتوجه به ارقام مندرج در جدول مذکور مشخص می‌شود که در تمام سال‌ها این نسبت بیشتر از یک بوده است؛ یعنی سطح زندگی مستمری‌بگیران طی دوره مورد مطالعه بالای خط فقر مطلق قرار داشته است. البته بالاترین مقدار مربوط به سال اول دوره، یعنی سال ۱۳۶۰ و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۱۳۶۸ بوده است. به بیان دیگر اگر چه در تمامی سال‌ها ارقام بزرگ‌تر از یک بوده است، اما عدد مربوط به سال ۷۶ تقریباً نصف عدد مربوط به سال اول دوره، یعنی سال ۱۳۶۰ بوده است. از این رو می‌توان گفت از رفاه آنان پنجاه درصد کاسته شده است.

جدول شماره (۳)

مبالغ اسمی پرداختی مشترکین حقوق بگیر صندوق بازنشستگی کشوری تقسیم بر خط فقر مطلق		
سال	متوسط مبلغ اسمی پرداختی تقسیم بر خط فقر مطلق	خط فقر مطلق (ریال)
۱۳۶۰	۶/۷۵	۸۸۸۲۸
۱۳۶۱	۴/۷۳	۱۰۹۰۸۰
۱۳۶۲	۳/۷۷	۱۳۰۰۲۴
۱۳۶۳	۳/۲۶	۱۴۷۵۰۷
۱۳۶۴	۲/۹۷	۱۵۵۰۵۱
۱۳۶۵	۲/۵۴	۱۸۲۲۵۳
۱۳۶۶	۲/۳۴	۱۹۲۷۴۰
۱۳۶۷	۲/۱۸	۲۲۸۴۸۲
۱۳۶۸	۲/۰۱	۲۵۵۳۴۸
۱۳۶۹	۲/۸۱	۲۷۸۳۲۹
۱۳۷۰	۲/۹۹	۳۳۵۹۴۳
۱۳۷۱	۴/۸	۲۸۰۸۱۵
۱۳۷۲	۴/۵۴	۳۵۸۷۵۲
۱۳۷۳	۲/۹۹	۴۸۱۹۹۵
۱۳۷۶	۳/۱۵	۷۲۰۱۰۱
۱۳۷۵	۳/۲۰	۸۹۲۹۲۵
۱۳۷۶	۳/۲۶	۱۰۵۳۶۵۱

منبع: داده‌ها از سالنامه آماری سال‌های مختلف، محاسبات از نگارنده.

منابع و مصارف صندوق بازنشستگی طی سال‌های گوناگون در نزدیکی نقطه سر به سر قرار داشته است و مانع از آن شده که صندوق بتواند خدمات مطلوبی را به مستمری بگیران ارائه دهد. مهمترین دلیل این امر می‌تواند ناشی از این باشد که دولت اغلب سهم کارفرمایی خود را به طور کامل پرداخت نکرده، اما تلاش مدیریت سازمان در جهت اثبات بدهی‌های قانونی دولت به صندوق بازنشستگی کشوری، موجب گردید تا از محل اموال مصادره‌ای این بدهی‌ها به سازمان بازنشستگی کشوری پرداخت گردد. لازم به ذکر است که شرکت‌های واگذار شده عمدتاً به علت مشکلات حقوقی در زمینه سهام و سهامداران و فرسوده بودن ماشین‌آلات، نه تنها سود نداده، بلکه از زمان واگذاری، هر ساله زیان داشته‌اند». به عنوان مثال شرکت گلف اجنبی در سال ۶۸ و ۶۹ به میزان ۵۳۶۰۱۵۲۰۰ ریال زیان داشته‌است» (شکری، ۱۳۷۳: ۱۰۴).

نظام حمایتی:

این نظام اقشار آسیب‌پذیر جامعه را که به دلیل ناتوانی در کسب درآمد مشمول نظام بیمه‌ای نیستند، مورد حمایت دولت قرار می‌دهد. دستگاه‌های بخش حمایتی کشور عبارتند از: سازمان بهزیستی، کمیته امداد امام خمینی (ره)، بنیاد شهید، بنیاد مستضعفان و جانبازان، سازمان آموزش و پرورش استثنایی، سازمان ملی زمین و مسکن، بنیاد مسکن، وزارت کار و امور اجتماعی که از مهمترین آنها می‌توان سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) را نام برد. در پایان سال ۱۳۸۰ بیش از ۴/۶ میلیون نفر (۷ درصد جمعیت کشور) تحت پوشش مستمر و سازمان یافته خدمات کمیته امداد و سازمان بهزیستی کشور قرار داشته‌اند و علاوه بر آنها حداقل ۲۴ میلیون نفر به صورت موردی یا مقطعی از خدمات و حمایت‌های اجتماعی این دو نهاد استفاده نموده‌اند. (کمیته امداد امام خمینی، ۱۳۸۱): جدول شماره (۴) توضیحات بیشتری را در مورد سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) ارائه می‌دهد.

جدول شماره (۴)

بررسی تطبیقی وظایف، ساختار، منابع و فعالیت‌های کمیته امداد و بهزیستی				
عنوان دستگاه	وظایف	منابع مالی (میلیار ریال)	انواع خدمات	افراد تحت پوشش
کمیته امداد امام خمینی (ره)	حمایت‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از خانواده‌های نیازمند و بی‌سرپرست اجرای طرح شهید رجایی (حمایت و مراقبت از سالمندان روستایی) تأمین زمینه و فراهم سازی اشتغال و خودکفایی خانواده‌ها اقدام به جلب و جذب مشارکت‌های جامعه برای حمایت از محرومان حمایت از مسلمانان محروم در دیگر کشورها و جوامع اجرای برنامه بیمه درمان اقشار آسیب‌پذیر تأمین و ساخت و اداره خوابگاه دانش آموزان مناطق محروم و مسکن برای خانواده‌های تحت پوشش فاقد مسکن	اعتبارات دولت ۲۱۲۶ کمک‌های مردمی و درآمد ۳۷۵ جمع ۲۵۰۱	حمایت از زندانیان احداث و تأمین مسکن تحت پوشش خدمات حمایتی سالمندان روستایی تحت حمایت ایجاد اشتغال و خودکفایی حمایت از خانواده زندانیان دانشجویان تحت پوشش بیمه و دانش آموزان تحت پوشش خدمات درمانی حمایت از مددجویان خارج از کشور	۷۴۴۰۰۰ ۱۵۸۰۰ خانواده ۶۴۵۰۰۰ خانواده ۲۸۰۰۰ خانواده ۳۸۰۰۰ خانواده ۱۱۰۰۰۰ نفر ۵۰۰۰۰۰ نفر ۲۰۰۰۰ خانواده
	تأمین و عرضه خدمات رفاهی برای کلیه گروه‌های سنی و خانواده‌ها و افراد نیازمند تأمین و عرضه خدمات مربوط نسبت به معلولین جسمی، ذهنی، روانی، اجتماعی قابل توانبخشی و غیرقابل توانبخشی تعیین و اعلام ضوابط و معیارهای صریح و روش اجرایی و کنترل عرضه خدمات رفاهی و توانبخشی برای واحدهای تابعه و مؤسسات غیر دولتی پرداخت‌های نقدی و غیرنقدی به افراد و گروه‌های نیازمند و کمک به تأمین حداقل هزینه زندگی آنان طبق مقررات مصوب تأمین و عرضه خدمات رفاهی و توانبخشی لازم به معلولین انقلاب و خانواده آنان تشویق و ترغیب مردم و افراد علاقه‌مند به مشارکت عمومی تعیین و پیشنهاد ضوابط و میزان سرانه حق عرضه خدمات بهزیستی تهیه طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی کوتاه مدت و درازمدت به منظور تأمین و عرضه خدمات بهزیستی به گروه‌های نیازمند	اعتبارات دولت ۱۱۲۰ کمک‌های مردم ۷۸ جمع ۱۱۹۸	توانبخشی: -آموزش و اشتغال -نگهداری، توانبخشی -مستمری، حمایتی: پرداخت مستمری اشتغال، نگهداری کمک هزینه مسکن و تحصیل بازپروری و کارآموزی معنادرین و زنان ویژه بیمه خدمات درمانی آموزش دانش آموزان و دانشجویان تحت پوشش	۲۹۳۰۰۰ نفر ۴۵۴۰۰۰ خانواده ۳۳۶۰۰۰ ۱۲۴۰۰۰

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس، مجموعه گزارش‌های مربوط به طرح مطالعاتی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی.

در جدول شماره (۵) تعداد مددجویان تحت پوشش کمیته امداد اعم از دائمی و موقتی و مبلغ اسمی پرداختی به آنان آورده شده است. همان طور که ملاحظه می‌گردد تعداد کل مددجویان در سال ۱۳۶۳ برابر ۹۰۸۲۰۰ نفر بوده است که در سال ۱۳۸۰ به ۴۴۷۰۴۲۰ نفر رسیده یعنی تقریباً ۵ برابر شده است. البته تعداد آنان در سال‌های ۶۴، ۶۵ و ۶۶ کمتر از سال ۱۳۶۳ بوده است. اما پس از آن دوباره افزایش یافته است، به طوری که تا سال ۱۳۸۰ همواره رشد داشته است.

جدول شماره (۵)

تعداد مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) و مبلغ پرداختی به آنان							
سال	تعداد مددجویان کمیته امداد (n)	میلیون ریال کل مبلغ پرداختی (h)	ریال متوسط مبلغ پرداختی $m=(n/h)$	CPI	ریال متوسط پرداختی به قیمت ثابت سال ۶۹ $(m/cpi) \times 100$	ریال خط فقر مطلق (l)	متوسط مبلغ پرداختی تقسیم بر خط فقر مطلق m/l
۱۳۶۳	۹۰۸۲۰۰	۶۶۶۸	۷۳۴۲	۳۶/۹	۱۹۸۹۷	۱۴۷۵۰۷	۰/۰۴۹
۱۳۶۴	۸۷۰۱۴۹	۶۲۳۱	۷۱۶۰	۳۸/۴	۱۸۶۴۸	۱۵۵۰۵۱	۰/۰۴۶
۱۳۶۵	۸۲۲۸۱۰	۶۲۷۴	۷۶۲۵	۴۷/۵	۱۶۰۵۳	۱۸۲۲۵۳	۰/۰۴۱
۱۳۶۶	۸۴۴۴۰۰	۷۶۵۹	۹۰۷۰	۶۰/۶	۱۴۹۶۸	۱۹۲۷۴۰	۰/۰۴۷
۱۳۶۷	۹۸۴۶۱۵	۹۸۹۴	۱۰۰۴۹	۷۸/۱	۱۲۸۶۶	۲۲۸۴۸۲	۰/۰۴۳
۱۳۶۸	۹۴۳۰۶۲	۱۴۰۸۴	۱۴۹۳۴	۹۱/۸	۱۶۲۶۸	۲۵۵۳۴۸	۰/۰۵۸
۱۳۶۹	۱۱۰۹۰۹۱	۱۹۷۶۸	۱۷۸۲۴	۱۰۰	۱۷۸۲۴	۲۷۸۳۲۹	۰/۰۶۴
۱۳۷۰	۱۱۷۸۷۷۱	۳۰۲۸۴	۲۵۶۹۱	۱۲۰/۷	۲۱۲۸۵	۳۳۵۹۴۳	۰/۰۷۶
۱۳۷۱	۱۲۲۶۰۳۴	۵۷۲۱۸	۴۶۶۶۹	۱۵۰/۱	۳۱۰۹۲	۲۸۰۸۱۵	۰/۰۱۶۶
۱۳۷۲	۱۳۶۸۴۴۴	۱۳۸۳۹۹	۱۰۱۱۳۶	۱۸۴/۴	۵۴۸۴۶	۳۵۸۷۵۹	۰/۰۲۸۱
۱۳۷۳	۱۷۶۷۹۸۵	۲۰۸۷۰۴	۱۱۸۰۴۶	۲۴۹/۳	۴۷۳۵۱	۴۸۱۹۹۵	۰/۰۲۴۴
۱۳۷۴	۲۰۰۱۰۰۹	۲۵۰۲۲۳	۱۲۵۰۴۸	۳۷۲/۴	۳۳۵۷۹	۷۲۰۱۰۱	۰/۰۱۷۳
۱۳۷۵	۲۵۲۰۲۱۳	۲۹۰۲۷۹	۱۱۵۱۸۰	۴۵۸/۵	۲۵۱۲۱	۸۹۲۹۲۵	۰/۰۱۲۸
۱۳۷۶	۲۹۲۱۲۳۵	۳۶۳۸۵۸	۱۲۴۵۵۶	۵۳۸/۱	۲۳۱۴۷	۱۰۵۳۶۵۱	۰/۰۱۱۸
۱۳۷۷	۳۱۲۵۶۳۲	۵۶۰۳۰۵	۱۷۹۲۶۱	۶۳۵/۵	۲۸۲۰۸	۱۲۳۶۹۸۶	۰/۰۱۴۴
۱۳۷۸	۴۰۵۹۹۹۵	۸۵۱۵۲۶	۲۰۹۷۳۶	۷۶۳	۲۷۴۸۸	۱۴۶۰۸۸۱	۰/۰۱۴۳
۱۳۷۹	۴۱۷۱۳۲۵	۱۰۱۴۹۴۴	۲۴۳۳۱۵	۸۵۹/۳	۲۸۳۱۵	۱۷۵۴۵۱۸	۰/۰۱۳۸
۱۳۸۰	۴۴۷۰۴۲۰	۱۳۰۰۰۷۰	۲۹۰۸۱۶	۹۷۵/۳	۳۰۳۷۹	۱۹۷۵۵۸۷	۰/۰۱۴۷

منبع: سالنامه آماری، سال‌های مختلف

همان طور که از جدول شماره (۵) به دست می‌آید، اگر چه متوسط مقادیر اسمی پرداختی به افراد تحت پوشش، از یک روند افزایشی برخوردار بوده است، اما این امر برای مقادیر واقعی صادق نیست و از این رو وضعیت رفاهی مددجویان طی دوره، مورد بحث در نوسان بوده است. همچنین مقایسه مقدار اسمی پرداختی به مددجویان با خط فقر نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های طی دوره مقدار مذکور بسیار پایین‌تر از خط فقر می‌باشد. بنابراین با فرض این که مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) از درآمد دیگری بجز کمک‌های این کمیته برخوردار نباشند، همواره زیر خط فقر مطلق قرار داشته‌اند.

برآورد مدل به روش همگرایی انگل - گرنجر

معرفی مدل:

مدل زیر به منظور برآورد نقش عوامل مؤثر بر درصد خانوارهای فقیر مورد استفاده قرار گرفته است:

$$PR = PR(IR, UE, ASS, YY)$$

که در آن PR = درصد خانوار زیر خط فقر مطلق، IR = نرخ تورم، UE = نرخ بیکاری، ASS = اعتبارات دولتی مربوط به تأمین اجتماعی و پرداختی‌های کمیته امداد امام خمینی و YY = شاخص نرخ رشد درآمد سرانه به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۶۹ می‌باشند.

همان طور که بیان شد، در این تحقیق از میان شاخص‌های موجود برای اندازه‌گیری فقر، شاخص درصد افراد فقیر (H) انتخاب شده است که دلیل آن در دسترس بودن آمار و اطلاعات مربوطه بوده است. متغیر وابسته مدل (PR) نشان دهنده درصد خانوارهای زیر خط فقر مطلق می‌باشد. آمار مربوط به درصد خانوارهای زیر خط فقر مطلق برای سال‌های ۸۰-۶۲ از سوی مرکز آمار ایران منتشر شده است. برای بقیه سال‌ها نیز با استفاده از هزینه کل دهک‌ها، درصد جمعیتی زیر خط فقر مطلق بوسیله تناسب محاسبه شده است و سپس با استفاده از جمعیت و بعد خانوار درصد خانوارهای زیر خط فقر مطلق برای آن سال‌ها محاسبه شده است.

سری زمانی متغیر نرخ تورم (IR) برای سال‌های ۸۰-۵۷ با استفاده از آمار و اطلاعات منتشر شده توسط بانک مرکزی استخراج شده است. سری زمانی متغیر نرخ بیکاری (UE) نیز برای سال‌های ۸۰-۱۳۵۷ با استفاده از آمار و اطلاعات مرکز آمار ایران وابسته به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی تهیه شده است. با وجود این که براساس برخی نظریات موجود در ادبیات رشد و توسعه اقتصادی، نرخ رشد اقتصادی نیز یکی از متغیرهای تأثیرگذار بر فقر می‌باشد، اما به دلیل این که در بیشتر سال‌های مورد مطالعه، کشور شاهد نرخ رشد جمعیتی بالایی بوده است، از شاخص نرخ رشد درآمد سرانه به قیمت ثابت سال پایه ۶۹ جهت نشان دادن میزان رشد اقتصادی ایران، استفاده گردیده است. سری زمانی این متغیر (YY) با استفاده از آمار و اطلاعات منتشر شده توسط بانک مرکزی استخراج شده است. آخرین سری زمانی که مورد استفاده

قرار گرفته است، سری زمانی مربوط به نظام تأمین اجتماعی می‌باشد. جهت نشان دادن تأثیر نظام تأمین اجتماعی بر کاهش فقر از شاخص هزینه‌های پرداختی دولت در فصل تأمین اجتماعی و بهیستی به قیمت‌های ثابت سال پایه ۶۹ استفاده شده است.^۱ این شاخص کلیه پرداختی‌های دولت به مؤسسات فعال در نظام تأمین اجتماعی را شامل می‌شود. به عنوان مثال، از مجموع ۲۵۰۱ میلیارد ریال اعتبارات کمیته امداد در سال ۱۳۸۰، ۲۱۲۶ میلیارد ریال آن اعتبارات دولتی بوده است. سری زمانی این متغیر (ASS) از سالنامه آماری در سال‌های مختلف محاسبه و استخراج شده است.

اگرچه داده های سری زمانی، یکی از مهمترین اشکال داده‌های آماری مورد استفاده در تجزیه و تحلیل های تجربی می باشند، اما اگر متغیرهای سری زمانی ناپایا (non-stationarity) باشند، ممکن است مشکل رگرسیون کاذب (Spurious regression) یا جعلی بروز کند.^۲ بنابراین به دلیل اهمیت بحث پایایی سری‌های زمانی، پایایی تمامی متغیرها بوسیله آزمون دیکی فولر تعمیم یافته مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد که تمامی آنها در سطح دارای ریشه واحد می‌باشند و تفاضل مرتبه اول آنها پایا می‌باشند. از طرف دیگر پس از انجام آزمون دیکی فولر تعمیم یافته بر روی پسماندهای مدل مشخص شد که پسماندها پایا می‌باشند که این مطلب تأییدی بر هم انباشتگی متغیرها می‌باشد.

برآورد مدل:

با توجه به آنچه که بیان شد و با استفاده از آمار و اطلاعات مربوط به سری‌های زمانی مدل یاد شده به صورت زیر تخمین زده شده است:^۳

- ۱- به منظور پرهیز از کاهش شدید درجه آزادی اجزای هزینه‌های دولت در این فصل وارد مدل نشده‌اند.
- ۲- در این حالت آزمون‌های آماری متفاوتی که اساس آنها بر پایه f, t ، خی دو و آزمون‌های مشابه بنا شده است، مورد تردید قرار می‌گیرند. از طرف دیگر ضریب تعیین (R^2) بدست آمده از تخمین مدل ممکن است بسیار بالا باشد و موجب شود که محقق به استنباط‌های غلطی در مورد میزان ارتباط بین متغیرها کشانده شود. برای رفع این مشکل و اجتناب از رگرسیون ساختگی پیشنهاد شده است که رگرسیون متغیرهای ناپایا به شکل تفاضلی ارائه گردند، اما این روش منجر به از دست دادن اطلاعات با ارزش بلند مدت میان متغیرهای مدل می‌گردد. با ظهور رویکرد هم انباشتگی امکان رگرسیون نمودن متغیرهای ناپایا بر روی یکدیگر مشروط بر این‌که ترکیب خطی این متغیرها پایا باشد، ایجاد گردید. اگر بتوان یک ترکیب خطی پایا به دست آورد آن مجموعه از متغیرها هم انباشته‌اند (محمدی: ۱۳۷۵).
- ۳- همان طور که مشاهده می‌شود $D.W$ مدل ۱/۵۲ می‌باشد. با توجه به تعداد مشاهدات و تعداد متغیرهای توضیحی d_{ii} و d_{ii} به ترتیب برابر با ۰/۹۸ و ۱/۷۸ می‌باشند و چون ۱/۵۲ عددی بین این دو می‌باشد، نمی‌توان در مورد خود همبستگی با استفاده از $D.W$ تصمیم‌گیری کرد و بنابراین از آزمون LM جهت خودهمبستگی استفاده می‌نماییم. در این آزمون فرضیه صفر عدم خودهمبستگی و فرضیه مقابل خودهمبستگی از درجه ρ می‌باشد. پس از انجام این آزمون مشخص شد که آماره F برابر ۰/۵۵ و حداقل احتمال تأیید فرضیه H_0 ۰/۴۷ می‌باشد. پس فرضیه H_0 رد نمی‌شود و مدل دارای خودهمبستگی نمی‌باشد.

$$PR=9/85 + 0/11IR + 0/5UE + 0/033ASS + 0/1YY$$

$$\text{Std.Error} : (1/45) (0/03) (0/07) (0/0035) (0/02)$$

$$t : (81.6) (55.4) (65.6) (-3.9) (98.5)$$

$$F\text{-Statistic} = 38/74 \quad D.W = 1/52 \quad R^2 = 0/9$$

$$Akaike \text{ Info Criteria} = 2/43$$

ضریب اطمینان (R^2) مدل برابر ۰/۹ می‌باشد و بیان می‌کند که متغیرهای توضیحی مدل ۹۰ درصد تغییرات متغیر وابسته را توضیح می‌دهند که مبین این است که مدل از قدرت توضیح‌دهندگی بالایی برخوردار می‌باشد. متغیرهای نرخ تورم، نرخ بیکاری و نرخ رشد درآمد سرانه به قیمت ثابت سال ۶۹ دارای ضرایب مثبت و هزینه‌های دولت در فصل تأمین اجتماعی و بهزیستی دارای ضرایب منفی می‌باشد. ارتباط مثبت بین متغیرهای IR و Ue با PR با توجه به ملاحظات نظری مدل کاملاً منطقی به نظر می‌رسد، یعنی هرچه نرخ تورم و نرخ بیکاری در جامعه بیشتر شود، فقر در جامعه بیشتر می‌شود. تورم شدید برای بعضی از مردم به منزله مالیات و برای برخی دیگر به مثابه نوعی کمک مالی (یارانه) تلقی می‌شود (کتابی، ۱۳۷۱: ۶۸).

یکی از بارزترین خصوصیات تورم، عدم تناسب و هماهنگی بین افزایش قیمت‌ها و درآمدهاست به گونه‌ای که قیمت تمامی کالاها با نرخ یکسانی افزایش نمی‌یابد. بعضی از کالاها دچار افزایش قیمت شدید و برخی دیگر با افزایش قیمت کمی رو به رو می‌شوند. به همین ترتیب افزایش درآمدها نیز برای گروه‌های مختلف جامعه متفاوت خواهند بود. تورم شدید به افرادی که درآمد اسمی ثابت دارند (مانند کارمندان دولت، کارگران، حقوق بگیران، افراد بازنشسته و مستمری بگیران) به شدت صدمه می‌زند و از قدرت خرید آنان می‌کاهد و به افرادی که دارای ذخایر دارایی‌های ثابت از قبیل مسکن، زمین، جواهرات، عتیقه، اتومبیل، انبارهای کالا و سایر دارایی‌ها هستند سود می‌رساند. در نتیجه افراد با درآمد ثابت که فقرا را نیز شامل می‌شود، از افزایش تورم متضرر خواهند شد.

اشتغال به کار مهمترین منبع کسب درآمد و اصلی‌ترین منبع تأمین‌کننده نیازهای اولیه - از قبیل غذا، پوشاک، مسکن، آموزش و بهداشت و درمان - مردم جامعه است. بنابراین، افراد و خانوارهای فاقد شغل از کسب درآمدهای لازم برای تأمین نیازهای اساسی خود در زندگی محروم می‌شوند.

نظریات متفاوتی در رابطه با این که آیا رشد اقتصادی فقر را کاهش می‌دهد یا خیر، وجود دارد. عده‌ای از اقتصاددانان عقیده دارند رشد اقتصادی و افزایش درآمدهای جامعه می‌تواند از طریق گسترش بازارها، فرصت‌ها و محرک‌های لازم را برای افزایش درآمدهای همه گروه‌های کم درآمد جامعه، از جمله فقرا ایجاد نماید و باعث کاهش فقر در جامعه شود. عده‌ای دیگر بر این عقیده‌اند که اگر چه رشد اقتصادی می‌تواند شرط لازم برای بهبود سطح زندگی شمار زیادی از افراد قرار گیرد، اما شرط کافی نیست. زیرا

توزیع درآمد نیز شاید به همان اندازه مهم باشد. بنابراین خطاست که فرض کنیم، تولید ناخالص ملی سرانه بالاتر الزاماً به معنای درآمد بالاتر برای همه یا حتی اکثر خانواده‌ها خواهد بود. چرا که دولت‌ها نه فقط با اندیشه بهبود رفاه شهروندان رشد اقتصادی را ارتقا می‌بخشند، بلکه گاه عمدتاً برای افزایش قدرت و جلال دولت و حاکمان آن به چنین کاری اقدام می‌کنند. مثلاً ممکن است سیستم‌های موشکی بالستیک خریداری و سلاح‌های هسته‌ای تولید کنند یا مجتمع‌های شهری پرشکوه در بیابان‌ها و جنگل‌ها برپا سازند. زمانی که منافع حاصل از رشد مصروف چنین طرح‌های پرهزینه‌ای شود، منافع حاصل برای شهروندان اندک خواهد بود. به علاوه این که میزان درآمد و مصرف ممکن است افزایش یابند، اما آنان که وضع رفاهی نسبتاً بهتری دارند بخش اعظم یا حتی تمام منافع حاصله را به خود اختصاص می‌دهند.

ضریب متغیر ASS در مدل $0.33/0-$ می‌باشد و رابطه‌ای معکوس با PR دارد که با ملاحظات نظری مدل مطابقت دارد و تأییدی بر این مطلب است که افزایش هزینه‌های دولت در این فصل می‌تواند موجب کاهش فقر شود، هر چند با توجه به ضریب تخمین خورده شده از قدرت زیادی در این زمینه برخوردار نمی‌باشد. ضریب مربوط به yy ، یعنی شاخص مربوط به نرخ رشد درآمد سرانه مثبت شده است و نشان از یک رابطه مثبت بین این نرخ و درصدخانوارهای فقیر وجود دارد؛ یعنی رشد درآمد سرانه در ایران - با فرض ثابت بودن نرخ بیکاری، نرخ تورم و هزینه‌های دولت در فصل تأمین اجتماعی و بهزیستی - موجب افزایش درصد خانوارهای زیر خط فقر مطلق شده است. به عبارت دیگر، در دوره مورد بررسی، با صرف نظر کردن از هزینه‌های تأمین اجتماعی و بهزیستی و ثابت فرض کردن آنها، رشد اقتصادی بیشتر در خدمت ثروتمندان جامعه بوده است نه افراد فقیر.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

این مطالعه نشان داد که در فاصله سال‌های ۶۲ تا ۸۰ مبالغ واقعی پرداختی به مشمولین حمایت‌های بلندمدت سازمان در نوسان بوده است، به طوری که مقدار آن در سال‌های ۱۳۶۲ و ۱۳۸۰ تقریباً برابر بوده است، یعنی سازمان تأمین اجتماعی نتوانسته است باعث بهبود وضعیت مشمولین حمایت‌های بلندمدت سازمان گردد. با وجود این، متوسط پرداختی سازمان تأمین اجتماعی به اندازه‌ای بوده است که سطح زندگی مشمولین بالای خط فقر مطلق قرار گیرد. صندوق بازنشستگی کشوری از دیگر مؤسسات در بخش نظام بیمه‌ای می‌باشد. مستمری پرداختی به مشمولین صندوق به قیمت‌های ثابت سال پایه ۶۹ طی دوره با نوساناتی که داشته است حدوداً ۴ برابر کاهش یافته است. از طرف دیگر از تقسیم مبالغ اسمی پرداختی به مستمری بگیران برخط فقر مطلق اعدادی حاصل شده است که همگی بالاتر از یک می‌باشند و این مطلب نشان‌دهنده آن است

که مشترکین حقوق‌بگیر سطح زندگی بالاتری از خط فقر مطلق داشته‌اند. متوسط پرداختی به مددجویان عادی کمیته امداد امام خمینی (ره) در بخش نظام حمایتی همواره مقداری کمتر از مقدار خط فقر مطلق بوده است. یعنی کمیته امداد امام خمینی (ره) نتوانسته است باعث کاهش درصد افراد فقیر شود، هر چند که کمک‌های پرداختی شکاف فقر را کاهش داده است. می‌توان گفت که تداخل وظایف در بخش حمایتی بین سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) وجود داشته است. بدیهی است که این تداخل وظایف مانع از ارائه خدمات مناسب می‌گردد، از این رو برای رفع این مشکل باید این تداخل به گونه‌ای رفع گردد و دستگاه‌های موازی حذف و یا ادغام شوند تا امکان استفاده مطلوب از امکانات موجود فراهم گردد.

یکی از مشکلات مؤسسات بیمه‌ای بحران مالی و نزدیک شدن به نقطه سر به سری، به دلیل عدم پرداخت سهم دولت به این مؤسسات می‌باشد. بنابراین دولت باید سهم خود را به موقع پرداخت نماید. از طرف دیگر افزایش هزینه‌های دولت در فصل تأمین اجتماعی و بهزیستی باعث کاهش فقر می‌گردد. به منظور دستیابی به هدف کاهش فقر در جامعه، پیشنهاد می‌شود دولت بخش بیشتری از یارانه‌ها و پرداخت‌های بلاعوض خود را در این فصل هزینه نماید.

منابع:

- ۱- ابوالفتحی قمی، ابوالفضل، درآمدی بر شناخت نابرابری درآمد و فقر، مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۷۱.
- ۲- اعتضادپور، ناهید و رجیبی‌راد، فهیمه، تأمین اجتماعی در ایران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، تهران، ۱۳۷۵.
- ۳- پژوهش، جمشید، شناسایی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، وزارت امور اقتصادی و دارایی - معاونت امور اقتصادی، تهران، ۱۳۷۴.
- ۴- پژوهش، جمشید، مطالعه بررسی فقر و شرائط اقتصادی خانوارهای استان تهران، سازمان برنامه و بودجه استان تهران، معاونت هماهنگی و برنامه‌ریزی، تهران، ۱۳۷۸.
- ۵- پژوهش، جمشید، نقش نظام تأمین اجتماعی در کاهش فقر، فقر در ایران، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، تهران، ۱۳۷۹.
- ۶- پناهی، بهرام، اصول و مبانی نظام تأمین اجتماعی، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، تهران، ۱۳۷۶.
- ۷- حسن زاده علی، عوامل موثر بر فقر، نشریه پژوهش‌های اقتصادی، شماره چهارم و پنجم، بهار و تابستان ۱۳۷۹، ص ۱۵۲.
- ۸- رمضان پور، اسماعیل، نقش تأمین اجتماعی در کاهش فقر، مجله اقتصادی، سال اول، شماره نهم، صص ۱۲-۳.
- ۹- سازمان تأمین اجتماعی، برنامه و بودجه مصوب سال ۱۳۸۰.
- ۱۰- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، مجموعه مقالات گردهمایی بررسی مسئله فقر و فقرزدایی، تهران، ۱۳۷۵، ص ۳۸۱.
- ۱۱- شکر، علی، ارزیابی اقتصادی صندوق‌های بازنشستگی در ایران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، اول، تهران، ۱۳۷۳.

- ۱۲- طالب، مهدی، تأمین اجتماعی، بنیاد فرهنگی رضوی، مشهد، ۱۳۷۰.
- ۱۳- طیبیان، محمد و سوری، داوود، بررسی مقایسه‌ای فقر و ارتباط آن با متغیرهای کلان اقتصادی، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، تهران، ۱۳۷۷.
- ۱۴- عابدی، علی، اندازه‌گیری و تحلیل خط فقر و توزیع درآمد در استان آذربایجان شرقی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آذربایجان شرقی، گروه مطالعات امور اقتصادی، ۱۳۸۱.
- ۱۵- فراهانی‌فرد، سعید، نگاهی به فقر و فقرزدایی از دیدگاه اسلام، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، بهار ۱۳۷۸.
- ۱۶- کتابی، احمد، تورم، نشر اقبال، تهران، ۱۳۷۱.
- ۱۷- کرباسیان، مهدی، نقش تأمین اجتماعی در فقرزدایی، مجموعه مقالات گردهمایی بررسی مسأله فقر و فقرزدایی، تهران، ۱۳۷۵.
- ۱۸- گیلیس، مالکوم [و دیگران]، اقتصاد توسعه، ترجمه: غلامرضا آزادارمکی، نشر نی، تهران ۱۳۷۹.
- ۱۹- مارک هنری پاول، فقر، پیشرفت و توسعه، ترجمه مسعود محمدی، وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۴، ص ۸۰.
- ۲۰- مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (خلاصه گزارش)، شورای پژوهشی مؤسسه، تهران، ۱۳۷۸.
- ۲۱- محقق حلی، المعتمد، جلد ۲، ص ۵۶۵، ۱۰۱۵ ه.ق.
- ۲۲- محمدی، تیمور، [و دیگران]، بررسی رابطه نرخ ارز با برخی متغیرهای کلان اقتصادی در ایران (به روش انگل-گرنجر)، مجله برنامه و بودجه، سال اول، شماره (۱۰) بهمن ۱۳۷۵.
- ۲۳- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری، سال‌های مختلف.
- ۲۴- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مجموعه گزارش‌های مربوط به طرح مطالعاتی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (شماره‌های ۱۳-۱)، معاونت پژوهشی دفتر بررسی‌های اقتصادی، ۱۳۸۱.
- ۲۵- معین، محمد، فرهنگ فارسی، دوم، انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۷۵.
- ۲۶- مهریار، امیر هوشنگ، فقر، تعریف و اندازه‌گیری آن، مجله برنامه و توسعه، دوره دوم، شماره ۸ تابستان ۱۳۷۳.
- ۲۷- نوفرستی، محمد، ریشه واحد و همجمعی در اقتصاد سنجی، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ج اول، تهران، ۱۳۷۸.
- ۲۸- نیلی، فرهاد، رشد اقتصادی، توزیع درآمد و رفاه اجتماعی در سال‌های ۷۲-۶۱، مجله برنامه و بودجه، سال اول شماره اول، اردیبهشت ۱۳۷۵.

- 29- Boskin, Michael. J. kotlikoff, Laurence. J. puffert, Douglas. J. shoven, john. B. Social security: A financial Appraisal Across and within Generations. National Tax journal. Vol 40, 1987.
- 30- Georgishopov, Unemployment, pverty, social security: the Bulgarian Experience, center for the study of Democracy, 1998.
- 31- International Labour organization (ILO), extending social security and fighting poverty: A complex challenge Experiences from around the world, 2002.
- 32- Sohotu, Singh, Poverty theory and policy - a study of panama -.The Johns Hopkins university press, 1990.
- 33- www.Worldbank.org/poverty.